Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle

Lausunto[1] Hallituksen esityksestä eduskunnalle laeiksi vähittäiskaupan sekä parturi- ja kampaamoliikkeen aukioloajoista annetun lain kumoamisesta ja sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa annetun lain muuttamisesta

(HE 88/2015)

17.11.2015

Heikki Taimio
Erikoistutkija
Palkansaajien tutkimuslaitos

Pidän hallituksen esitystä vähittäiskauppojen aukiolosta annetun lain kumoamisesta pääosin onnistuneena. En ole perehtynyt parturi- ja kampaamoalaan, joten keskityn lausunnossani vähittäiskauppaan, josta olen aiemmin laatinut selvityksen[2]. Haluan tässä yhteydessä kiinnittää valiokunnan huomion seuraaviin ongelmakohtiin lakiesityksissä.

Pienten erikoiskauppojen asema kauppakeskuksissa

Samalla kun laki vähittäiskauppojen aukiolosta esitetään kumottavaksi, esitetään lakiin sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa lisättäväksi 5 §, jonka mukaan ”elinkeinonharjoittajalla on oikeus pitää kauppakeskuksessa tai vastaavassa myymäläkeskittymässä sijaitseva vähittäiskauppansa ja parturi- ja kampaamoliikkeensä suljettuna yhtenä päivänä kalenteriviikossa valitsemanaan viikonpäivänä.” Tämä säädös rajataan liikkeisiin, joissa työskentelee säännöllisesti yhteensä enintään viisi henkilöä.

Sinänsä on periaatteessa hyvä, että tällainen oikeus säädetään lailla, koska erikoiskauppojen sunnuntaiaukiolo ei ole osoittautunut kannattavaksi kuin joulun alla ja koska niiden toiminnasta joissakin tapauksissa vastaavat yrittäjät itse, jotka tarvitsevat viikoittaisen vapaapäivän. Pidän tämän pykälän muotoilua kuitenkin epäonnistuneena seuraavista syistä.

Ensinnäkin rajaus alle viiden työntekijän liikkeisiin on epämääräinen, mikä johtanee riitoihin. Toisaalta se asettaa keinotekoisen rajoituksen liikkeiden kasvulle. Miksei säädöstä uloteta koskemaan kaikkia liikkeitä? En usko, että se aiheuttaisi mitään suurempaa sekavuutta kauppakeskuksissa.

Tiedetään, että pienten erikoiskauppojen aukiololla on positiivisia (myyntiä lisääviä) ulkoisvaikutuksia kauppakeskuksen muihin myymälöihin. Se voi olla suorastaan välttämätöntä niiden kilpailukyvylle ja kannattavuudelle. Todennäköisesti vakava ongelma syntyy siitä, että 5 § sallii kauppakeskuksen johdon – tai ylipäänsä sen liiketilojen vuokrasopimusten tarjoajan – kilpailuttaa mahdollisia erikoisliikkeitä sillä, voivatko ne pysyä avoinna kaikkina viikonpäivinä tai jopa koko sen ajan, kun kauppakeskuksen suurliikkeet ovat avoinna. Vaikka 5 § kieltää tällaisen sopimuksen tai muun siihen rinnastettavan järjestelyn, on aina mahdollista kiertää se esimerkiksi hyvin lyhytaikaisilla sopimuksilla, joita ei jatketa, mikäli liike on suljettu jonakin viikonpäivänä. Pidän myös hyvin to-

[1] Lausunnon sisältämät näkemykset ovat kirjoittajan omia. Palkansaajien tutkimuslaitos ei ole ottanut kantaa käsillä olevaan asiaan.
[2] Heikki Taimio: Kauppojen aukiolon laajentamisen työllisyysvaikutukset, Helsinki: PAM, 2008.

dennäköisenä sellaista liikevuokralaisten valikointia, missä aukioloajan voidaan odottaa maksimoituvan. Tällaisia ovat ennen muuta suurten (ja ulkomaisten) ketjujen omistamat erikoisliikkeet, eivät suinkaan yrittäjävetoiset kaupat.

Hallituksen esityksen perusteluissa ei mainita tietoa siitä, kuinka paljon kauppakeskuksissa nykyään on 1-5 työntekijän yrittäjävetoisia liikkeitä, joita 5 §:llä halutaan suojella. Tällaista tilastotietoa ei taida olla olemassakaan. Satunnaisen havainnoinnin perusteella tällaisia liikkeitä on nykyisin hyvin vähän, joskin vaikutelmaa saattaa hämärtää se, että joidenkin ulkomaisten kauppaketjujen toiminta tapahtuu kotimaisen yrittäjän franchising-sopimuksen nojalla.

Pienten erikoisliikkeiden aukiolosta syntyvä positiivinen ulkoisvaikutus muille liikkeille johtaa pohtimaan sellaista ratkaisua, missä pienliikkeille maksettaisiin jollakin tavalla pidemmästä aukioloajasta kuin mikä niille muuten olisi optimaalinen. Tämä voisi tapahtua kompensoimalla suoraan niiden ylimääräisiä kustannuksia tai alentamalla niiden vuokria. Tällaisten ”markkinoiden” olemassaolosta ei kuitenkaan ole mitään tietoa. Kauppakeskuksiin tulee joka tapauksessa sijoittumaan pieniä erikoisliikkeitä, jotka onnistuvat pysymään kannattavina. Muut jäävät niiden ulkopuolelle eivätkä ne ole sidottu muiden liikkeiden aukioloaikoihin.

Toisaalta tämän periaatteen kirjaaminen lakiin olisi hyvin vaikeaa. Myöskään ”oikeuden” vaihtaminen laissa ”velvollisuudeksi” ei olisi toimiva vaihtoehto. Pakollinen yhden päivän kiinniolo kauppakeskuksessa ei sopisi kaikille, ja se edellyttäisi valvontaa, joka voisi aiheuttaa huomattavia kustannuksia.

Vaikutukset alan rakenteeseen ja työllisyyteen

Vähittäiskaupan aukioloaikojen vapauttaminen on omiaan suosimaan suurmyymälöitä. Vaikka todennäköisesti vain harvat kaupat tulevat olemaan auki yöaikaan, on aukioloaikojen laajentaminen mahdollista enimmäkseen kalliisiin aikoihin - iltoihin, viikonloppuihin ja joihinkin juhlapyhiin. Ns. kynnystyövoiman (jota vähintään tarvitaan kaupan pitämiseksi auki) ja vartiointipalvelujen lisääntyvä tarve nostaa eniten pienmyymälöiden kustannuksia tuotetta kohti ja siten suosii suurmyymälöitä. Tämä voimistaa alan jo pitkään jatkunutta keskittymiskehitystä. Tästä on olemassa runsaasti tutkimustuloksia. Kuluttajille suurmyymälöiden osuuden kasvu merkitsee lisäkustannuksia saavutettavuuden ja ajankäytön mielessä. Hallituksen esitys merkitsee tämän muutossuunnan hyväksymistä.

Toisaalta on olemassa myös vähittäiskaupan kustannuksia ja hintoja alentavia vaikutuksia. Myymälöiden kapasiteetti on tehokkaammassa käytössä, ja ne voidaan pitää auki aiempaa paremmin juuri tuottavimpiin aikoihin. Kaupat voivat hillitä kustannustensa nousua palkkaamalla opiskelijoita, nuoria ja osa-aikaisia. Työntekijät voivat kokea haittana sen, että työtunnit jakaantuvat epätasaisemmin sekä määrällisesti että ajoituksellisesti. Jo vallinneen laajennetun aukiolosäännöstön aikana (2010–14) on Tilastokeskuksen mukaan vähittäiskaupassa osa-aikatyöntekijöiden osuus kasvanut kaksi prosenttiyksikköä, kun samalla määräaikaisten osuus on vähentynyt yhden prosenttiyksikön.

Aukioloaikojen vapauttamisen työllisyysvaikutukset ovat todennäköisesti melko pieniä. Työpaikkoja syntyy hieman lisää osa-aikaisille ja vartiointialalle. Voi tulla pieni siirtymä pikaruokapaikoista vähittäiskauppaan, ja myös ulkomaalaisten ostosmatkojen lisääntyminen työllistää vähittäiskaupan työntekijöitä.